

Scientific and Psychological Analysis of Competence as a Scientific Category

Науково-психологічний аналіз компетентності як наукової категорії

Inna Talash

Ph.D. in Philology,
Assistant Professor

Інна Талаш

кандидат філологічних наук,
доцент

e-mail: inna1talash@gmail.com

orcid.org/0000-0002-1208-4729

Researcher ID: R-3662-2018

*Kryvyi Rih State Pedagogical
University, Kryvyi Rih,
Ukraine*

54, Gagarina ave., Kryvyi Rih,
Dnipropetrovsk region, 50055

*Криворізький державний
педагогічний університет,
Україна*

просп. Гагаріна,
54, м. Кривий Ріг,
Дніпропетровська обл., 50055

Original manuscript received May 17, 2018

Revised manuscript accepted October 24, 2018

ABSTRACT

The article analyzes the scientific and psychological approaches to the interpretation of competence. It was found out that modern scientists mainly viewed competence as a concept, using the classification method of research, therefore, views on its content and structure were diverse, and individual structural components of competence are beginning to be investigated as a separate competence. This approach leads to a blurring of the concept of «competence», which contradicts the requirements for scientific concepts and categories. Analysis of the role of competence in modern society, in the context of researching an individual, its content and structure, led to the conclusion that competence has all the attributes of a scientific category. In the article, the competence is proposed to be interpreted from the point of view of field

theory proposed by K. Levine. Competence is a marker of an individual's development, its self-actualization and integration into the social environment. In the field theory, the development is understood as the ability of an individual to differentiate the new regions of the life space (field). Consequently, competence is considered by us as a way of organizing the differentiated functions of an individual, his/her life space (field), which characterizes his / her target ability for effective behaviour in the rapidly changing conditions of modern society. According to the content of the category of «competence», the article suggests the following ways of its development, such as: structuring the situation in which the personality found himself and including him in a new social group. In this case, a personality is regarded as a subject of his own activities. In the article, the development of a personality is understood as the ability to differentiate the regions of his field and integrate them into a single whole while preserving their relative autonomy. The competence category is the key in the study of conditions and strategies for the development of effective personality behaviour, his self-actualization and self-realization in modern society. It is the competence approach that allows us to examine a personality holistically, taking into account all the systemic links of its functions, both external (social) and internal (psychological), their interconnection and interdependence.

Key words: *personality, personality development, competence, types of competence, personal space (field), differentiation, integration, organization.*

Вступ

У сучасних науково-психологічних дослідженнях першочергового значення набуває проблема методологічних засад дослідження особистості як цілісної багатогранної та складної відкритої системи. Розв'язання цієї проблеми сприятиме виявленню засобів і шляхів формування й розвитку особистості, здатної до творчої адаптації у швидкозмінних умовах сучасного соціуму, до самоактуалізації та самореалізації, яка може ефективно виконувати певні функції в різних сферах життєдіяльності.

У науковій літературі досить ґрунтовно досліджено проблему засобів і способів диференціації психічних, соціально-психологічних функцій особистості. Однак дослідження окремих функцій особистості або окремих сфер її життєдіяльності призвело до фрагментарності, втрати

цілісного сприйняття людини. Відтак, у сучасних дослідженнях актуальності набуває проблема визначення категорії, що повно й адекватно відображатиме суть організації диференційованої особистості. Для позначення організації внутрішніх диференційованих функцій особистості сучасні науковці пропонують використовувати категорію «духовне». Категорія, що була введена для позначення організації зовнішніх диференційованих функцій особистості, – це «соціальне». Обидві категорії досить ґрунтовно досліджені плеядою науковців, які працювали в різних галузях наукового знання, у тому числі й у психології. Разом із тим, на початку ХХ століття психологи, зокрема К. Левін (Левін, 2000), Ф. Перлз (Перлз, 2004) і К. Юнг (Юнг, 1996), наголошують на необхідності розглядати особистість цілісно, причому, на думку науковців, дихотомія духовне – соціальне, психічне – соціальне є недоречною. Особистість є цілісністю, яка містить усі зазначені складові, що певним чином співвідносяться і взаємопов'язані. У кожному випадку ці складові утворюють унікальні конфігурації, зумовлені особистісними характеристиками людини та її життєвим досвідом. Отже, виникає необхідність визначення категорії для позначення організації соціально-психологічних диференційованих функцій особистості. На початку ХХ століття для позначення такої організації науковці пропонують поняття «компетентність», яке до сьогодні активно розробляється в наукових дослідженнях.

У психології фундаментальним дослідженням із проблеми вивчення компетентності є праця Дж. Равена «Компетентність у сучасному суспільстві» (Равен, 2002). Саме вона є основою сучасних досліджень із цієї проблеми.

Аналіз наукових праць сучасних психологів, а саме: І. Гордієнко-Митрофанової (Гордієнко-Митрофанова, 2012), Т. Дуткевич (Дуткевич, 2016), І. Зимної (Зимня, 2004), Н. Кузьміної (Кузьміна, 1990), Л. Мітіної (Мітіна, 1990), Л. Петровської (Петровська, 1989) та інших, – виявив, що в психології не вироблено єдиного підходу до тлу-

мачення змісту понять «компетентність», «компетенція». Компетентність тлумачиться і як якість особистості (Гордієнко-Митрофанова, 2012), і як властивість (Кузьміна, 1990; Петровська, 1989), і як певний тип організації знань (Мітіна, 1990). При цьому поняття «компетенція» або зовсім не береться до уваги науковцями, або тлумачиться як бажаний результат освіти, або як здатність мобілізувати в професійній діяльності набуті знання, вміння, а також використовувати узагальнені засоби і способи виконання дій

Завдання статті

Проаналізувати наукову категорію «компетентність» і визначити зміст і структуру компетентності як категорії для позначення єдності диференційованих функцій особистості.

Методи та методики дослідження

У дослідженні використано теоретичний аналіз наукової літератури, що дало змогу з'ясувати підходи сучасних науковців до тлумачення змісту і структури компетентності. За допомогою синтезу як методу дослідження було виявлено ознаки компетентності як наукової категорії. Конструктивний метод використано для побудови інтегрованої моделі компетентності як категорії для позначення способу організації диференційованих функцій особистості. Узагальнення як метод дослідження дозволило сформулювати висновки щодо проведеного дослідження та визначити перспективи подальших наукових розвідок.

Результати та дискусії

Переважає більшість учених, спираючись на праці Дж. Равена (Равен, 2002), підкреслюють діяльнісний, поведінковий компонент компетентності, її процесуальний характер, характеризуючи її як готовність і здатність здійснювати певну діяльність на високому стабільно продуктивному рівні. Водночас визначають її як спосіб само-

реалізації та самоактуалізації особистості, як її якість. Із поля зору сучасних науковців випадає оригінальне визначення Дж. Равеном компетентності як здатності аналізувати, розуміти і впливати на ті соціальні процеси, що суттєво визначають можливості людини (викладача, будь-якого службовця) (Равен, 2002: 46). Учений підкреслює, що компетентність людини залежить від розуміння роботи суспільства і від сприйняття власної ролі та ролі інших людей у цьому суспільстві (Равен, 2002: 40). У зв'язку з цим, Дж. Равен вводить поняття компетентної поведінки. Зрештою, автор у своєму дослідженні вживає як синонімічні поняття «компетентність», «компетентна поведінка», «ефективна поведінка», а компетентність вважає якісним показником поведінки, мотивованою здатністю особистості. Відтак, можемо стверджувати, що в сучасних наукових дослідженнях відбулося звуження змісту компетентності, порівняно з тим тлумаченням, що пропонував Дж. Равен. Адже науковець підкреслював, що змістом компетентності є не якість чи властивості особистості, і не спосіб організації її знань, а спосіб організації самої особистості, того, як вона організовує своє поле (за К. Левінім), тобто включає оточуючий соціум у свою реальність. Відтак, сучасні науковці почали розглядати компетентність як поняття, а не наукову категорію.

Дж. Равен наголошує, що для компетентної поведінки надзвичайно важливі уявлення людини про суспільство, про механізми його функціонування та своєї ролі в ньому (Равен, 2002: 6), а для професіонала – усвідомлення своєї місії. Науковець зокрема наголошував, що компетентність необхідна сучасному суспільству для розв'язання низки проблем, які вже не можуть бути вирішені на попередніх засадах, адже втратила своє значення віра в ринкову економіку (Равен, 2002: 6). Отже, можемо зробити висновок, що компетентність – це не система певних елементів, а спосіб їх організації. На нашу думку, недоліком сучасних досліджень є саме намагання науковців представити ком-

петентність як систему елементів, ми пропонуємо її розглядати як спосіб організації диференційованих функцій особистості.

Детермінантами компетентності Дж. Равен вважав головні цінності, види компетентності, що спонтанно виявляються у прагненні до значних цілей; сприйняття суспільної структури, у якій людина живе і працює; очікування нею реакції інших людей на її поведінку (Равен, 2002: 11); крім того, мотиви (адже саме вони, а не здібності, визначають поведінку людини) та розвивальне середовище, оскільки саме в такому середовищі люди мають можливість прагнути до цікавих для них цілей і в цьому процесі розвивати свою компетентність (Равен, 2002: 91). Дж. Равен наголошує на тому, що важливо не лише реєструвати, як людина сприймає оточення і як вона визначає для себе ключові поняття; принципово важливими детермінантами її поведінки є також структура суспільства, у якому вона живе і працює, спілкування з іншими людьми, цінності, очікування і способи сприйняття (Равен, 2002: 11). Ці елементи слід комбінувати з особистісними характеристиками, але не механічно, а на зразок хімічної формули (за Дж. Равеном), адже внаслідок такого комбінування (впливу детермінант на особистість, взаємодії детермінант з особистісними характеристиками) відбувається повна трансформація індивіда. Відтак, зміни в середовищі не завжди зумовлюють рівномірне зростання чи спад певного типу поведінки.

Дискусійними на сьогоднішній день залишаються питання про структуру компетентності. Так, одні науковці, зокрема І. Гордієнко-Митрофанова (Гордієнко-Митрофанова, 2012) та Н. Кузьміна (Кузьміна, 1990), визначають якості та властивості особистості як складові компетентності, інші (зокрема, Л. Мітіна) – як чинники стосовно компетентності (Мітіна, 1990). За таких умов виникає необхідність уточнення змісту і структури компетентності.

Дж. Равен підкреслював, що складові компетентності можуть заміщати одне одного як компоненти ефективної поведінки. Відповідно, можемо зробити висновок про те, що не реєстр (перелік, набір) складових є визначальним для компетентності, а їх комбінації, що є основою ефективної поведінки. Своєрідність і неповторність цих комбінацій якостей і властивостей особистості залежить від індивідуальності самої особистості, її життєвого досвіду. Отже, якщо до змісту компетентності включати якості та властивості особистості, то перелік складових компетентності може зростати в геометричній прогресії від одного наукового дослідження до іншого, весь час вимагаючи уточнень (що, власне, й спостерігається в сучасних дослідженнях, у яких автори визначають від 3 до 37 складових аналізованого поняття), а відтак дефініція втрачає наукову чіткість, стає дискусійною, що суперечить вимогам щодо визначення понять і категорій. Крім того, якості та властивості особистості, що науковці вводять до дефініції компетентності, визначаються дослідниками як необхідні для досягнення успіху особистості в різних сферах діяльності, наприклад, для досягнення успіху в житті, у професійній сфері, у стосунках із людьми тощо. Тому ми поділяємо думку науковців, зокрема О. Яригіна (Яригін, 2010), які розглядають якості та властивості особистості як необхідні чинники (фактори) формування і розвитку компетентності, що є зовнішніми щодо самого поняття, відповідно, не включають їх у дефініцію.

Слід зазначити, що, на відміну від сучасних учених, Дж. Равен розглядав якості та властивості особистості не як складові компетентності, а як її види. На думку науковця, види компетентності дають змогу людям успішно управляти своїм життям. Серед таких видів провідними є погляди, уявлення, очікування та мотивації, необхідні для розуміння та ефективного втручання в соціо-політико-економічні процеси (Равен, 2002: 27). Крім того, важливими для розвитку компетентності є такі її види, як: лідерство;

ініціатива; схильність до аналізу роботи організацій і суспільства загалом; здатність використовувати свої висновки при виборі стратегії власної поведінки (Равен, 2002: 30); ефективна робота у співпраці з іншими; здатність розуміти людей і соціальні ситуації, орієнтуватися в групових процесах (Равен, 2002: 12). Дж. Равен зазначає, що ці види компетентності є складовими структури компетентності. У подальшому в своїх дослідженнях науковці почали розглядати види компетентності, запропоновані Дж. Равеном, як окремі компетентності. Відтак, маємо сучасні наукові праці, у яких предметом дослідження є комунікативна компетентність, соціальна компетентність, соціокультурна компетентність, емоційна компетентність, рефлексивна компетентність, життєва компетентність тощо. При цьому науковці розглядають їх не як види компетентності, а як автономні компетентності. На нашу думку, за такого підходу виникає питання про те, як співвідносяться поняття «компетентність» і «комунікативна компетентність / соціальна компетентність» тощо. До того ж автори не завжди чітко визначають складові тієї компетентності, яку досліджують, зосереджуючи свою увагу насамперед на умовах її формування і розвитку. Відтак, науковці не розкривають у своїх дослідженнях і те, як певна компетентність пов'язана з іншими, тому складається враження, що особистість може володіти лише окремою компетентністю, яка пов'язана переважно з її професійною діяльністю. Натомість Дж. Равен підкреслював, що види компетентності настільки численні, що одна людина не спроможна розвинути їх усі, однак при цьому вона може бути компетентною. Науковець наголошував на тому, що, по-перше, компетентність втілює ідею єдності формування особистості, по-друге, вона є ключовим елементом еволюції нових способів мислення, інструментом для вирішення актуальних задач суспільства, які полягають, на думку Дж. Равена, у творенні адекватніших уявлень про суспільство, механізми його функціонування і роль людини в ньому. Без цього, на-

голошує науковець, людство буде, як і дотепер, поводитися некомпетентно й неадекватно. Отже, якщо компетентність розглядати з позицій, запропонованих Дж. Равеном, то її не можна зводити ні до системи вмій і навичок, ні до сукупності знань, ні до окремого виду компетентності, ні до набору видів компетентності.

Компетентність відображає нову якість особистості, яка утворюється не з окремих значущих елементів, а з їх своєрідної конфігурації, коли два елементи, поєднуючись, утворюють нову якість. Крім того, Дж. Равен пов'язує компетентність із такими категоріями, як «рівність у розмаїтті» та «необхідність вибору» (Равен, 2002: 27–28). Рівність у розмаїтті науковець тлумачить як здатність людини до вивчення соціальних процесів у тому вигляді, у якому вони існують, до роздумів про складні соціотехнічні системи, про свою роль у них. Ці здатності сприяють свідомому вибору людиною професії, інших видів діяльності задля самоактуалізації та самореалізації. Натомість, на переконання Дж. Равена, вибір освіти або кар'єри люди роблять «наосліп» (Равен, 2002: 28).

Сучасні наукові дослідження не дають чіткого уявлення про структуру компетентності. Намагання деяких дослідників представити структуру компетентності як набір компетенцій, на нашу думку, є не досить вдалим. Адже компетенції мають об'єктивний характер, є узагальненою нормою, а компетентність носить суб'єктивний характер і пов'язана зі значущими для особистості цілями, формує індивідуальний стиль поведінки, стиль життя. Дж. Равен пропонує в структурі компетентності виокремлювати такі складові: 1) види компетентності, пов'язані із системою цінностей (ініціатива, лідерство, схильність до аналізу роботи організацій і суспільства загалом та здатність використовувати висновки при виборі стратегії власної поведінки); 2) сприйняття, очікування, пов'язані у людей зі способом функціонування суспільства та зі своєю роллю в цій структурі (сприйняття людьми самих себе, їх спосіб

аналізу роботи організацій, своєї ролі в них і ролі інших людей, адекватні уявлення про клімат організації, що сприяє інноваціям, відповідальності й розвитку, а не веде до стагнації, і здатність керувати своєю поведінкою відповідно до власних уявлень і знайдених орієнтирів); 3) адекватне розуміння змісту низки термінів, що відображають стосунки між людьми всередині організацій, таких як: лідерство, прийняття рішення, демократія, рівність, відповідальність, підзвітність, делегування відповідальності (Равен, 2002: 30).

Отже, аналіз поглядів Дж. Равена на зміст і структуру компетентності дає підстави зробити висновок про те, що компетентність є категорією, а не поняттям, адже відбиває найзагальніші закономірні зв'язки і відношення особистості та її взаємодії з оточуючим соціальним середовищем.

Розбіжності у тлумаченні змісту компетентності в дослідженнях Дж. Равена і сучасних науковців зумовлені, на нашу думку, принциповою відмінністю використаних методів. Сучасні науковці, використовуючи класифікаційний метод дослідження, уявляли компетентність як певний реєстр (якостей чи властивостей особистості; знань, умінь і навичок; здатностей; моделей поведінки). Дж. Равен досліджував компетентність конструктивним методом, про що свідчать ключові тези його теорії, а саме: чинники, що зумовлюють розвиток компетентності, мають гетерогенний характер; компетентність є динамічним утворенням, оскільки залежить від особистісних характеристик людини та поведінкового середовища, у якому вона перебуває. На нашу думку, подальші дослідження проблеми компетентності доцільно проводити в межах конструктивного методу, який дає можливість вивчати категорію компетентності, враховуючи загальне й часткове, типово й одиничне.

На підтвердження думки про категоріальний і нелінійний характер компетентності є дослідження зарубіжних науковців, зокрема Дж. Хагенаарс, які вважають, що ви-

знання компетентності нелінійною категорією дасть змогу проводити дослідження поведінки особистості максимально об'єктивно, уникаючи небажаних помилок (Hagenaars, 2015). Обмеженість лінійних методів дослідження особистості є самоочевидною, адже не можна одержувати об'єктивні дані, вивчаючи нелінійні системи, якою є особистість, лінійними методами дослідження.

Ідея цілісного вивчення явищ і феноменів методологічно обґрунтована в праці К. Левіна «Теорія поля». На думку науковця, однією з основних задач психології є знаходження наукових конструктів, що дозволяють дати адекватне уявлення психологічних констеляцій у такий спосіб, щоб можна було логічно вивести поведінку індивіда (Левін, 2000: 83). У якості таких конструктів дослідник пропонує «поле», яке складається з «регіонів». За визначенням К. Левіна, поняття «поле» відображає життєвий простір особистості, який складається з регіонів. Регіони автор теорії тлумачить як сферу діяльності й інтересу особистості. У межах регіонів можуть відбуватися процеси регресії або диференціації, що стосуються поведінки особистості або її психічних функцій (Левін, 2000: 136–138). Отже, компетентність як категорія, що відображає спосіб організації диференційованих функцій (моделей поведінки) особистості, може бути досліджена в межах теорії поля.

Якщо розглядати проблему компетентності в більш загальному науково-теоретичному контексті, то стає очевидним, що вона тісно пов'язана з теорією розвитку, яка є центром психологічних досліджень особистості. Компетентність свідчить про розвиток особистості, про її самоактуалізацію та інтеграцію в соціальне оточення. Це підтверджують і дослідження зарубіжних науковців, зокрема J. van der Каар-Deeder, J. de Houwer, S. Hughes, які компетентність розглядають у контексті теорії самовизначення особистості (Каар-Deeder, 2018).

У теорії поля розвиток тлумачиться як здатність особистості до диференціації нових регіонів свого життєвого

простору (поля). Причому, для розвитку важлива не лише наявність диференційованих функцій або регіонів, а утворення ними певної організаційної єдності – якісно нового утворення (нової моделі поведінки, нових знань про регіон). Отже, диференціація (розвиток) відбувається завжди в межах життєвого простору особистості або поля, що, за визначенням К. Левіна, є констеляцією взаємозалежних чинників людини і середовища. Сукупність існуючих чинників, які розуміються як взаємозалежні, називають полем (Левін, 2000: 264–265). По суті, життєвий простір особистості й поле є тотожними поняттями.

Розвиток відбувається за рахунок руху особистості від одного регіону до іншого. К. Левін під регіонами розуміє або нову соціальну ситуацію розвитку, пов'язану зі зміною вікових періодів розвитку людини, або нову соціальну групу, до складу якої особистість бажає увійти. Людину та нове для неї психологічне середовище К. Левін розглядає як частини одного інтегрованого поля. Диференціація (розвиток) у цьому випадку полягає не лише в структуруванні регіону, а й у здатності людини займати чітку позицію та визначати зв'язки з багатьма регіонами високо диференційованого життєвого простору. Слід зазначити, що зміст диференціації К. Левін подає у двох аспектах: диференціація як індивідуалізація (поведінка особистості стає різноманітнішою) і диференціацію як набуття незалежності між частинами динамічного цілого (збільшується кількість частин людини, які можуть функціонувати відносно незалежно одна від одної). Крім того, змістом диференціації є вміння особистості інтегрувати різні регіони свого життєвого простору, зберігаючи їх відносну незалежність. Це означає, що людина здатна використовувати набуті знання, вміння і навички, життєвий досвід у різних сферах життєдіяльності, гармонійно поєднувати різні регіони (не розвивати один регіон за рахунок іншого), здатна виявляти й ефективно розв'язувати власні внутрішні конфлікти (конфлікти інтересів, потреб, що пов'язані з

різними регіонами поля – професійна діяльність, сім'я, дозвілля, друзі тощо). Відносна незалежність частин регіону полягає в здатності особистості не переносити за аналогією моделі поведінки з однієї ситуації в іншу, а щоразу створювати відповідні ситуації ефективні способи взаємодії з середовищем.

Відтак, компетентність можна визначити як мотивовану здатність особистості до диференціації регіону свого поля, досягнення відносної незалежності утворених унаслідок диференціації частин і створення на їх основі відповідних організаційних єдностей. К. Левін надавав виняткового значення організації, яка, на його думку, характеризується однією провідною ідеєю, що контролює та скеровує (координує) всі частини; різноманітні частини набувають характеру узгоджених підрозділів (Левін, 2000: 121–122).

Зміст організації полягає в об'єднанні частин регіону (сфери професійної діяльності) довкола ідеалу (ідеальний образ професіонала, образ ідеальної моделі поведінки професіонала) та професійної місії. Відповідно, фахівець повинен чітко усвідомлювати місію своєї професійної групи в суспільстві на даному етапі, а також у контексті його культурно-історичного розвитку, частку власної відповідальності в реалізації цієї місії. Крім того, професіонал повинен мати сформовані ідеали (зокрема, й ідеальний образ фахівця) як мету власної професійної діяльності, спрямовану на особистісне зростання. Саме організація забезпечує цілеспрямований розвиток особистості професіонала, дозволяючи об'єднати диференційовані функції (частини) на якісно новому рівні.

Диференціація має тенденцію час від часу зменшувати єдність, а організація – відновлює або збільшує єдність на наступних, вищих рівнях. Отже, компетентність означає здатність особистості до диференціації регіонів свого життєвого простору (поля) та до відновлення або збільшення їх єдності на вищому рівні. Відповідно, можемо говорити про шляхи набуття компетентності: це або структурування си-

туації, у якій опинилася особистість, або включення її до нової соціальної групи.

Якщо розглядатимемо компетентність із точки зору професійної діяльності, то структурування ситуації полягатиме в опануванні професійно значущими знаннями, вміннями і навичками. Слід зауважити, що мова йде не лише про предметні знання, вміння і навички, а й про ті, що дають змогу моделювати ефективну професійну комунікацію: знання про можливі, нормативно допустимі моделі поведінки в цій професійній сфері, про соціальну стратифікацію в межах даної професійної групи, про установки, очікування, цінності професійної групи, цілі групової діяльності, про прийнятні способи самопрезентації, самоактуалізації, самореалізації та саморозвитку в межах цієї професійної групи.

Включення до нової (професійної) групи полягає, насамперед, в умінні ідентифікувати себе з обраною професійною групою, узгоджувати власні установки, очікування, цінності й цілі з груповими установками, очікуваннями, цінностями і цілями, визначати власну позицію в структурі професійної групи, безконфліктно змінювати позицію в структурі професійної групи (у випадку кар'єрного росту, в зв'язку з іншими життєвими обставинами, що зумовлюють необхідність зміни професійних функцій).

Крім того, змістом диференціації є вміння особистості інтегрувати різні регіони свого життєвого простору, зберігаючи їх відносну незалежність. Це означає, що людина здатна використовувати набуті знання, вміння і навички, життєвий досвід у різних сферах життєдіяльності, гармонійно поєднувати різні регіони (не розвивати один регіон за рахунок іншого), здатна виявляти й ефективно розв'язувати власні внутрішні конфлікти (конфлікти інтересів, потреб, пов'язаних із різними регіонами поля – професійна діяльність, сім'я, довілля, друзі тощо). Відносна незалежність частин регіону полягає в здатності особистості не переносити за аналогією моделі поведінки з однієї ситуації

в іншу, а щоразу створювати у відповідній ситуації ефективні способи взаємодії з середовищем.

Отже, компетентний фахівець – це особистість, яка не лише має глибокі знання, сформовані вміння та навички в галузі своєї професійної діяльності, а й орієнтується в соціальній стратифікації своєї професійної групи, може бути конгруентною їй, самовизначатися, самореалізуватися і саморозвиватися в межах своєї професійної діяльності.

Зміст організації полягає в об'єднанні частин регіону (сфери професійної діяльності) довкола ідеалу (ідеальний образ професіонала, образ ідеальної моделі поведінки професіонала) та професійної місії. Відповідно, фахівець повинен чітко усвідомлювати місію своєї професійної групи в суспільстві на даному етапі, а також у контексті його культурно-історичного розвитку, частку власної відповідальності в реалізації цієї місії. Крім того, професіонал повинен мати сформовані ідеали (зокрема, й ідеальний образ фахівця) як мету власної професійної діяльності, спрямовану на особистісне зростання. Саме організація забезпечує цілеспрямований розвиток особистості професіонала, дозволяючи об'єднати диференційовані функції (частини) на якісно новому рівні.

Висновки

Отже, проаналізувавши зміст і структуру компетентності в інтерпретації представників гештальтпсихології та структурно-функціонального підходу, можна зробити висновок, що компетентність має всі ознаки категорії та означає спосіб організації диференційованих моделей поведінки (ролей) особистості. Дослідження життєдіяльності особистості у межах компетентнісного підходу дає змогу вивчати її цілісно, уникаючи штучної фрагментації поведінки, розглядати соціальні ролі людини як елемент складнішої структури, якою є особистість.

У подальших дослідженнях ми плануємо дослідити зміст і структуру рольової компетентності педагога-філоло-

га. Вимагає подальшої розробки питання інструментарію дослідження, адже на сьогодні бракує валідних методик, що дозволяють виявляти рівень рольової компетентності особистості. Відтак, одним із завдань подальших наших досліджень є створення й апробація методики визначення рольової компетентності особистості.

Література

- Гордієнко-Митрофанова І. Психолого-педагогічні основи застосування дидактичних ігор-маніпулятивів у загальноосвітній школі: монографія. Харків : Цифрова друкарня № 1, 2012. С. 234–257.
- Дуткевич Т.В. Конфліктологічна компетентність як чинник професіоналізації менеджера освіти. *Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: монографія*. Київ : Київський університет ім. Б.Грінченка, 2016. С. 816–836.
- Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 40 с.
- Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1990. 119 с.
- Левин К. Теория поля в социальных науках. СПб. : Сенсор, 2000. 368 с.
- Митина Л.М. Учитель на рубеже веков: психологические проблемы. *Психологическая наука и образование*. 1999. № 3–4. С. 5–19.
- Перлз Ф. Теория гештальттерапии. Москва : Институт Общегуманитарных Исследований, 2004. 384 с.
- Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Москва : Когито-Центр, 2002. 185 с.
- Юнг К. Г. Психологические типы. Москва : АСТ «Университетская книга», 1996. С. 35–175.
- Ярыгин О.Н. Метаморфозы понятий «компетентность» и «компетенция» в русскоязычной терминологии компетентностного подхода [Електронний ресурс]. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. 2010. № 4. Режим доступу : https://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n4_2010_st_3/
- Hagenaars, J.A. (2015). Methodological issues in categorical data analysis. Categorization, linearity, and response effects. *Methodology*, 11, 126–141. Retrieved from <https://doi.org/10.1027/1614-2241/a000102>.

- Kaap-Deeder, J., de Houwer, J., Hughes, S., Spruyt, A., & Vansteenkiste, M. (2018). The development and validation of an implicit measure of competence need satisfaction. *Motivation and emotion*, 42 (5), 615–637. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11031-018-9685-3>.
- Mansfield, R.S. (1996). Building Competency Models: Approaches for HR Professionals. *Human Resource Management*, 35 (1), 7–18. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/91d6/2eceb2b4288bde92b46f4c58c9dc5bcf9827.pdf>.
- Roe, R.A. (2002). What makes a competent psychologist? *European Psychologist*, 7 (1), September, 192–202. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/5155/d6004cd4190c39ff00af2ce7dde685bf5539.pdf>.

References

- Hordiienko-Mytrofanova, I. (2012). *Psykhologo-pedahohichni osnovy zastosuvannia dydaktychnykh ihor-manipulyatyviv u zahalnoosvitnii shkoli: monohrafiia [Psychological and pedagogical basics of use of didactic games-manipulatives at secondary school]*. Kharkiv : Tsyf-rova drukarnia № 1 [in Ukrainian].
- Dutkevych, T.V. (2016). *Konfliktologichna kompetentnist yak chynnyk profesionalizatsii menedzhera osvity [Conflictological competence as a factor of professionalization of an education manager]*. Suchasni akmeolohichni doslidzhennia: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty: monohrafiia. Kyiv : Kyivskiy universytet im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
- Zymniaia, I.A. (2004). *Kljuchevye kompetentnosti kak rezultativno-celevaja osnova kompetentnosnogo podhoda v obrazovanii. Avtorskaja versija [Key competencies as an effective target basis of a competence-based approach in education. Author's version]*. Moskva : Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov [in Russian].
- Kuzmina, N.V. (1990). *Professionalizm lichnosti prepodavatelja i mastera proizvodstvennogo obuchenija [Professionalism of personality of a teacher and a master of production training]*. Moskva : Vysshaja shkola [in Russian].
- Levin, K. (2000). *Teorija polja v socialnyh naukah [Field theory in social sciences]*. SPb. : Sensor [in Russian].
- Mitina, L.M. (1999). Uchitel na rubezhe vekov: psihologicheskie problemy [The teacher at the turn of the century: psychological problems]. *Psyhologicheskaja nauka i obrazovanie*, 3–4 [in Russian].
- Perlz, F. (2004). *Teorija geshtaltterapii [Theory of Gestalt therapy]*. Moskva : Institut Obshchegumanitarnykh issledovanij [in Russian].
- Raven, Dzh. (2002). *Kompetentnost v sovremennom obshchestve [Competence in modern society]*. Moskva : Kogito-Centr [in Russian].

- Jung, K.G. (1996). *Psichologicheskie tipy [Psychological types]*. Moskva : AST «Universitetskaja kniga» [in Russian].
- Yarygin, O.N. (2010). *Metamorfozy poniatij «kompetentnost» i «kompetencija» v russkojazychnoj terminologii kompetentnostnogo podhoda [Metamorphoses of the concepts of «competence» and «competency» in the Russian-language terminology of the competence approach]*. Retrieved from https://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n4_2010_st_3/ [in Russian]
- Hagenaars, J.A. (2015). Methodological issues in categorical data analysis. Categorization, linearity, and response effects. *Methodology*, 11, 126–141. Retrieved from <https://doi.org/10.1027/1614-2241/a000102>.
- Каап-Деєдер, Ж., де Хувєр, Ж., Хьюз, С., Спруйт, А., & Ванстеєнкєстє, М. (2018). The development and validation of an implicit measure of competence need satisfaction. *Motivation and emotion*, 42 (5), 615–637. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11031-018-9685-3>.
- Mansfield, R.S. (1996). Building Competency Models: Approaches for HR Professionals. *Human Resource Management*, 35 (1), 7–18. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/91d6/2eceb2b4288bde92b46f4c58c9dc5bcf9827.pdf>.
- Roe, R.A. (2002). What makes a competent psychologist? *European Psychologist*, 7 (1), September, 192–202. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/5155/d6004cd4190c39ff00af2ce7dde685bf5539.pdf>.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано науково-психологічні підходи до тлумачення компетентності. З'ясовано, що сучасні науковці переважно розглядають компетентність як поняття, використовуючи при цьому класифікаційний метод дослідження, відтак, погляди на її зміст і структуру досить різноманітні, окремі структурні компоненти компетентності починають досліджувати як окрему компетентність. Такий підхід зумовлює розмивання поняття «компетентність», що суперечить вимогам до наукових понять і категорій. Аналіз ролі компетентності в сучасному суспільстві, в контексті дослідження особистості, її змісту та структури, дав підстави дійти висновку, що компетентність має всі ознаки наукової категорії. У статті компетентність пропонується тлумачити з точки зору теорії поля, запропонованої К. Левіним. Компетентність свідчить про розвиток особистості, її самоактуалізацію й інтеграцію в соціальне оточення. У теорії поля розвиток тлумачиться як здатність особистості до диференціації нових регіо-

нів свого життєвого простору (поля). Відтак, компетентність нами розглянуто як спосіб організації диференційованих функцій особистості, її життєвого простору (поля), що характеризує її мотивовану здатність до ефективної поведінки в швидкозмінних умовах сучасного суспільства. Відповідно до змісту категорії «компетентність», запропоновано такі шляхи її розвитку, як: структурування ситуації, у якій опинилася особистість; включення її до нової соціальної групи. При цьому особистість розглядається як суб'єкт власної діяльності. Розвиток особистості тлумачиться як її здатність до диференціації регіонів свого поля та їх інтеграції в єдине ціле зі збереженням їх відносної автономності. Категорія компетентності є ключовою в дослідженні умов і стратегій розвитку ефективної поведінки особистості, її самоактуалізації та самореалізації в сучасному суспільстві. Саме компетентнісний підхід дає змогу досліджувати особистість цілісно, враховуючи всі системні зв'язки її функцій, як зовнішніх (соціальних), так і внутрішніх (психологічних), їх взаємозв'язок і взаємозумовленість.

Ключові слова: особистість, розвиток особистості, компетентність, види компетентності, життєвий простір особистості (поле), диференціація, інтеграція, організація.

Талаш Інна. Научно-психологический анализ компетентности как научной категории

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы научно-психологические подходы к толкованию компетентности. Выяснено, что большинство современных ученых рассматривают компетентность как понятие, используя при этом классификационный метод исследования, следовательно, взгляды на ее содержание и структуру достаточно разнообразны, отдельные структурные компоненты компетентности начинают исследовать как отдельную компетентность. Такой подход обуславливает размывание понятия «компетентность», что противоречит требованиям, выдвигаемым к научным понятиям и категориям. Анализ роли компетентности в современном обществе, ее содержания и структуры, позволил сделать выводы о том, что компетентность имеет все признаки научной категории. В статье компетентность предлагается толковать с точки зрения теории поля, предложенной К. Левиним. Компетентность свидетельствует о развитии личности, о ее самоактуализации и интеграции в социальное окружение. В теории поля

развитие трактуется как способность личности к дифференциации новых регионов своего жизненного пространства (поля). Соответственно, компетентность рассматривается нами как способ организации дифференцированных функций личности, ее жизненного пространства (поля), что характеризует ее мотивированную способность к эффективному поведению в быстро изменяющихся условиях современного общества. В соответствии с содержанием категории «компетентность» предложены такие пути ее развития, как: структурирование ситуации, в которой оказалась личность; включение ее в новую социальную группу. При этом личность рассматривается как субъект собственной деятельности. Развитие личности толкуется как ее способность к дифференциации регионов своего поля и их интеграции в одно целое с сохранением их относительной автономности. Категория компетентности является ключевой в исследовании условий и стратегий развития эффективного поведения личности, ее самоактуализации и самореализации в современном обществе. Именно компетентностный подход позволяет исследовать личность целостно, учитывая все системные связи ее функций, как внешних (социальных), так и внутренних (психологических), их взаимосвязь и взаимообусловленность.

Ключевые слова: *личность, развитие личности, компетентность, виды компетентности, жизненное пространство личности (поле), дифференциация, интеграция, организация.*